

„Ég veit hvað höfuð þitt vó en þekki ekki síðustu hugsunina“

Ofbeldi, ábyrgð og femínísk fagurfræði
í *Drápu* eftir Gerði Kristnýju

„Ég bjargaði henni margsinnis vísvitandi, en drap hana óvart.“

Bragi Ólafsson

í óbirtum samræðum við Gerði Kristnýju.

„Það vantar orð“

Gerður Kristný, *Sálumessa*, bls. 82.

1.

Í viðtali, sem Friðrika Benónýsdóttir tók við Gerði Kristnýju í tilefni af útkomu ljóðabókarinnar *Drápa*,¹ varpar skáldkonan fram spurningum um þann skýringarramma sem nauðsynlegt sé að færa ljóðið inn í þegar reyna eigi að túlka það:

„Þetta er samtímaljóð um efni sem mér lá á hjarta. Í raun og veru eru þetta glæpaljóð. Eftir bylgju norrænna glæpasagna hlýtur að vera kominn tími á norræna glæpaljóðið,“ segir Gerður Kristný um nýju ljóðabókina sína *Drápa*. „Þegar ég var blaðamaður skrifaði ég nokkrar greinar um ungar konur sem höfðu orðið fyrir ógæfu. Fæstar höfðu lifað hana af. Ég bjóst við því að þessar sögur myndu gleymast mér með tímanum en það gerðu þær ekki. Eftir því sem árin liðu fóru sögurnar að leita æ meira á mig og mér fannst konurnar eiga það skilið að ég flytti þeim drápu eins og skáld gerðu fyrir norska konunga hér áður fyrr.“²

¹ Gerður Kristný, *Drápa*, Reykjavík: Mál og menning 2014.

² Friðrika Benónýsdóttir, „Myrkusinn kemur í bæinn“, *Fréttablaðið* 25. október 2014, bls. 38.

Í orðum Gerðar birtist sá vandi sem skáldið stendur frammi fyrir þegar það ákveður að yrkja glæpaljóð. Í öllum frásögnum um morð býr sú hættu að ofbeldið sé miklað og að um leið verði lýsingin á kostnað fórnarlambins og bæti með því móti gráu ofan á svart ef um sannsögulega atburði sé að ræða. Hvernig er best að miðla kynbundnu ofbeldi án þess að mikla það? Hvernig geta slíkar frásagnir verið tilgangsríkar, til þess ætlaðar að opna augu lesandans fyrir veruleika fjölda kvenna sem eiga sér hvergi griðastað og fáa eða enga málsvara?

Eins og kemur fram í síðari hluta tilvitnunarinnar er þetta einmitt viðfangsefni *Drápu* og er fangað í sjálfu nafni ljóðsins. Markmið Gerðar Kristnýjar sem ljóðskálds er að benda á þversögnina sem býr í því að yrkja „drápur um forsmáðar og ofsóttar konur. Drápurarnar voru tileinkaðar æðstu og hefðbundnustu fulltrúum hins veraldlega valds á miðöldum, þær voru fluttar við hirðir konunga og þeim til heiðurs. Í samanburðinum einum felst því femínísk athöfn. Gerður tekur með þessum hætti að sér að yrkja um allar þessar konur að fornu og nýju sem áttu skilið ljóð en fengu ekki vegna þess að þær þóttu ekki verðugt yrkisefni frá sjónarhóli hefðarinnar.“³

Í greininni „Átti hún ekki alltaf inni hjá þér ljóð?“ horfðu Alda Björk Valdimarsdóttir og Guðni Elísson á skáldferil Gerðar allt frá fyrstu ljóðabókunum *Ísfrétt* og *Launkofa*⁴ yfir í störf hennar sem blaðamanns hjá tímaritaútgáfunni Fróða og sem ritstjóra *Mannlífs*, en á tíu ára tímabili frá 1994 til 2004 tók Gerður mörg viðtöl við einstaklinga úr íslenskum undirheimum, jafnt morðingja og kynferðisafbrotamenn. Rauði þráðurinn í þessum greinum var „ofbeldisbrot gegn konum, jafnt kynferðisglæpir og líkamsárásir“.⁵ Þessu tímabili í ferli Gerðar, sem einkennist af rannsóknarblaðamennsku, lýkur sennilega með útgáfu *Myndarinnar af pabba. Sögu Telmu*. Fyrir hana hlaut Gerður Bókmenntaverðlaun starfsfólks bókaverslana árið 2005 og Blaðamannaverðlaun Íslands 2005, en bókin segir sögu Telmu Ásdísardóttur og fjögurra systra hennar, en þær voru allar gróflega misnotaðar af föður sínum.⁶

³ Sjá Alda Björk Valdimarsdóttir og Guðni Elísson, „Átti hún ekki alltaf inni hjá þér ljóð?“ Gerður Kristný og raddir kúgaðra kvenna“, *Són: Tímarit um óðfræði* 15:2017, bls. 45–61, hér bls. 51.

⁴ Gerður Kristný, *Ísfrétt*, Reykjavík: Mál og menning 1994; Gerður Kristný, *Launkofi*, Reykjavík: Mál og menning 2000.

⁵ Alda Björk Valdimarsdóttir og Guðni Elísson, „Átti hún ekki alltaf inni hjá þér ljóð?“ Gerður Kristný og raddir kúgaðra kvenna“, bls. 46.

⁶ Gerður Kristný, *Myndin af pabba. Saga Telmu*, Reykjavík: Vaka-Helgafell 2005.

Gerður hefur þó langt í frá yfirgefið viðfangsefnið því að síðasta áratuginn tekur hún það upp í þremur ljóðabálkum sem allir snúast með einum eða öðrum hætti um kynferðislegt ofbeldi. Í þeim fyrsta, *Blóðbófnir* frá 2010, endursegir hún *Skírismál* frá femínísku sjónarhorni, sögu jötnameyj-arinnar Gerðar Gymisdóttur sem Freyr þröngvar í hjónaband með sér, en Eddukvæðið var lengi skilgreint sem rómantísk ástarsaga. Seinni tvær bækurnar byggja á sannsögulegum atburðum. *Drápa*, bókin sem hér verður tekin til sérstakrar greiningar, segir sögu Grétu Birgisdóttur sem myrt var af eiginmanni sínum Braga Ólafssyni í janúar 1988. Þriðji bálkurinn, ljóðið *Sálumessa*, er ort til ungrar konu sem Gerður birti grein eftir í janúarblaði *Mannlífs* 2003, þegar hún var ritstjóri þess.⁷ Í greininni „Hann átti að gæta mín“ lýsir þessi þrítuga ónafngreinda kona þeirri kynferðislegu misnotkun sem hún segist hafa sætt sem barn af hálfu eldri bróður og afleiðingum hennar, en konan dvaldi langdvölum á geðdeildum öll sín fullorðinsár og reyndi ítrekað að svipta sig lífi.⁸ Nokkrum dögum áður en blaðið kom út féll konan fyrir eigin hendi og fór útförin fram um þær mundir sem efni greinarinnar var rætt í fjölmíðlum. Fréttastofa Sjónvarpsins tók málið upp og fjallaði um Mannlífsgreinina daginn sem konan var kistulögð og var þess getið í umfjölluninni að konan væri látin og hefði stytst sér aldur. Náinn ættingi konunnar lagði fram kæru til Siðanefndar Blaðamannafélags Íslands og var það niðurstaða dómsins að Gerður Kristný hefði gerst sek um „mjög alvarlegt brot“⁹ á 3. grein siðareglna Blaðamannafélagsins, en í þeirri grein er kveðið á um að blaðamaður skuli vanda „upplýsingaöflun sína, úrvinnslu og framsetningu svo sem kostur er“ og sýna „tillíssemi í vandasömum málum. Hann forðast allt, sem valdið getur saklausu fólki, eða fólki sem á um sárt að binda, óþarfa sársauka eða vanvirðu.“¹⁰

Afar ólíklegt verður að teljast að Gerður hefði hlotið svo afdráttarlausan dóm nú, tæpum fimmtán árum síðar, þegar umræðan um kynferðisbrot gegn börnum er mun opnari og almenningur er sér meðvitaðri um stærð

⁷ Gerður Kristný, *Blóðbófnir*, Reykjavík: Mál og menning 2010; *Sálumessa*, Reykjavík: Mál og menning 2018.

⁸ NN, „Hann átti að gæta mín“, *Mannlíf* janúar 2003, bls. 34–45.

⁹ Allan úrskurð siðanefndarinnar má nálgast hér: „Mjög alvarlegt brot: Mál 10/2002-2003“, *Blaðamaðurinn* 1/2004, bls. 35–37. Í siðanefndinni sátu: Þorsteinn Gylfason heimspekingur (hann hafði verið formaður nefndarinnar í áratug þegar hér var komið sögu og var þetta eitt af síðustu málunum sem hann tók á), Hjörtur Gíslason, Sigurveig Jónsdóttir, Hreinn Pálsson og Jóhannes Tómasson.

¹⁰ „Siðareglur Blaðamannafélags Íslands“, sótt 15. febrúar 2018 af <https://www.press.is/is/log-sidareglur/sidavefur/sidareglur-bi>.

og umfang vandans. Það er líka til marks um þær breytingar sem verða á umræðunni á fyrsta áratugnum eftir aldamót að aðeins tveimur árum síðar, árið 2006, fær Gerður Blaðamannaverðlaun Íslands fyrir bók sína *Myndin af pabba*, sem fjallar, rétt eins og Mannlífsgreinin, um kynferðislega misnotkun ættingja á barni.

Markmið Gerðar sem blaðamanns og skálds hefur lengi verið að opna umræðuna, að færa vanda kynbundins ofbeldis upp á yfirborðið. Í viðtali við Bergþóru Njálu Guðmundsdóttir, sem tekið var í tilefni af útgáfu *Myndarinnar af pabba*, orðaði hún þetta verkefni sitt svo: „Ef við getum ekki rætt kynferðisofbeldi heldur fólk áfram að það sé ekki til og þá er ekki nokkur leið að ætlast til að dómskerfið taki á slíkum glæpum af neinum dug, eins og sést á málinu gegn pabba Thelmu.“¹¹ Þótt Gerður hafi nú sagt skilið við blaðamenskuna, að minnsta kosti tímabundið, eru ljóðabálkarnir þrír, sem koma út á þeim áratug sem nú er að líða, vitnisburður um að hún hafi ekki látið af því femíníska markmiði sínu að „særa fram svipi liðinna kvenna sem áttu sér fáa eða enga málsvara, sem gátu aldrei búist við því að saga þeirra yrði færð til bókar“.¹²

Það er ekki síst á þessum forsendum sem lesa má *Drápu* en í því ljóði glímur Gerður meðal annars við spurninguna um hvornig hægt sé að miðla grófu ofbeldi á femínískum forsendum, þar sem markmiðið sé að gera hlut ofbeldismannsins aldrei meiri en nauðsyn krefur og passað sé upp á að fórnarlambinu sé sýnd sú virðing sem það á heimtingu á. Vandí túlkandans er ekki minni, því að hann verður að varast að setja ljóðið í það túlkunarsamhengi að samasemmerki verði á milli ofbeldis og listrænnar nautnar, ef tilgangurinn á fyrst og fremst að vera sá að heiðra þessar kúguðu konur og vekja lesendur til tilgangsríkrar vitundar um ömurlegt hlutskipti þeirra.

Áður en lengra er haldið er mikilsvert að glöggva sig á sögulegum bakgrunni ljóðsins, en efni þess er unnið upp úr ýmsum heimildum öðrum en eldri bókmenntatextum (sem hljóta alltaf að setja mark sitt á samtímabókmenntir) til að mynda dómsskjölum og viðtali við gerandann sjálfan, Braga Ólafsson.

¹¹ Bergþóra Njála Guðmundsdóttir, „Skömmin er ekki mín“, *Tímarit Morgunblaðsins* 9. október 2005, bls. 10–17, hér bls. 16.

¹² Alda Björk Valdimarsdóttir og Guðni Elísson, „„Átti hún ekki alltaf inni hjá þér ljóð?“ Gerður Kristný og raddir kúgaðra kvenna“, bls. 50.

2.

Að kvöldi sunnudagsins 10. janúar 1988 hringdi Bragi Ólafsson (1936–2002) í lögregluna í Reykjavík og bað hana að koma á heimili sitt að Klapparstíg 11 þar sem eiginkona sín Gréta Birgisdóttir (1961–1988) lægi ísköld á gólfinu og hann teldi að hún hefði hengt sig. Bragi og kona hans höfðu drukkið talsvert dagana á undan og Bragi leið út af seint um morguninn vegna ölvunar og svaf í sex til sjö tíma. Þegar hann vaknaði sá hann að kona hans hékk í „kaðalspottum í svefnherbergisdyrnum“, svo hann leysti hana úr köðlunum og lagði á gólfið og breiddi svo yfir hana sæng eða teppi. Bragi tók jafnframt fram að hin látna „hefði sífellt haft á orði, bæði um nóttina og endranær, að fyrirfara sér“.¹³

Bragi Ólafsson var handtekinn á staðnum og úrskurðaður í gæsluvarðhald, en í fréttum kemur fram að hann hafi verið ölvaður þegar lögreglan mætti á vettvang glæpsins og „frásögn hans af atburðum mjög óljós“.¹⁴ Er þetta í samræmi við lýsingar í dómi sakadóms Reykjavíkur frá því í júní 1988, en skýringar Braga um að eiginkona sín hefði stytt sér aldur voru ekki teknar trúanlegar í ljósi þeirra gagna sem lágu fyrir í málinu. Var Bragi dæmdur til átta ára fangelsisvistar og þótti sannað að ákærði hefði „gerst brotlegur við 211. grein almennra hegningarlaga“, en sá dómur var þvingdur um tvö ár í Hæstarétti í apríl 1989.¹⁵

Í gögnunum, sem fylgja dómsorðinu hjá sakadómi Reykjavíkur, birtist skýrt hversu mjög á reiki frásögn eina vitnisins er. Erfitt er að ráða í minnisleysi Braga, hvort rekja megi það til mikillar áfengisneyslu eða þarfar til þess að réttlæta verknaðinn og firra sig ábyrgð á hörmungum næturinnar, en líklega má leita skýringanna í hvorutveggja. Þegar Bragi vaknaði af ölvunarsvefni sínum og sá að kona sín var látin, hóf hann drykkju að nýju og var búinn að drekka eina flösku af áfengi einum til tveimur tímum seinna, þegar hann loksins hafði samband við lögreglu. Í umfjöllun sakadóms kemur fram að þegar Bragi tilkynnti um dauða Grétu var hann „greinilega

¹³ Hrd. nr. 250/1988, bls. 634–652. Úr dómi Sakadóms Reykjavíkur 13. júní 1988, bls. 637.

¹⁴ „Ung kona finnst látin á heimili sínu. Farið fram á gæsluvarðhald eiginmanns hennar“, *Morgunblaðið* 12. janúar 1988, bls. 60 (baksíða).

¹⁵ IDS, „Átta ára fangelsisdómur: Sannað að hann hafi orðið konu sinni að bana“, *Tíminn* 15. júní 1988, bls. 7. Sjá einnig Hrd. nr. 250/1988, bls. 636. Dómur féll í Hæstarétti 19. apríl 1989 (bls. 634–636), en í sakadómi Reykjavíkur 13. júní 1988 (bls. 636–652).

ölvaður og frásögn hans óskýr¹⁶ og þótt Bragi væri yfirheyrður hvað eftir annað um atburðina sem leiddu til dauða konu hans, kom fátt fram í yfirheyrslunum sem nota má til þess að bregða ljósi á það sem gerðist um nóttina:

Framburður ákærða af atburðum á heimili þeirra Grétu var í byrjun á þá lund að hann hefði fundið konu sína hangandi í böndum í svefnherbergisdyrunum þegar hann vaknaði af svefni eftir undanfarandi drykkju þeirra hjónanna. Í þinghaldi 12. janúar sagði ákærði Grétu hafa skvett á sig vatni og talað um að kasta sér fram af svölunum og fremja sjálfsmorð.

Hinn 21. janúar skýrði hann aftur á móti frá því í yfirheyrslu hjá rannsóknarlögreglunni að átök hefðu orðið með þeim um nóttina. Hefði Gréta heitin ætlað að ráðast á sig, en hann hefði þá slegið hnénu upp í andlit hennar, og þegar hún hefði risið aftur á fætur og ætlað að ráðast að sér á ný hefði hann gripið hana og vafið böndunum úr dyrahenginu um háls hennar og höfuð og snúið henni þannig að þau hertust að höfði hennar og hálsi. Í skýrslu tveim dögum síðar sagðist hann hafa tekið fast með hægri hendi um höku eða háls Grétu og vafið með hinni hendinni böndunum um höfuð hennar og háls, en svo sofnað sjálfur. Hefur þessi frásögn ákærða staðið í meginatriðum óbreytt.¹⁷

Í næstu lögregluskýrslum leitast Bragi við að skýra verknaðinn sem einhvers konar sjálfsvörn eða viðbrögð við ofbeldi konu sinnar, sem var „stór og sterk“ og beitti oft „einhverjum áhöldum gegn“ honum.¹⁸ Í lögregluskýrslu frá 25. janúar segir hann Grétu hafa „gert sig líklega til að klóra sig“ og að hún hafi „ráðist að sér“ og þá hafi hann vafið handfylli af böndunum úr dyrahenginu um höfuð konu sinnar og háls, „þangað til böndin voru búin. Taldi ákærði að hún hefði „verið með einhvern hamagang“ meðan á þessu stóð.“¹⁹ Í lögregluskýrslu tveimur dögum síðar segir Bragi

¹⁶ Úr dómi Sakadóms Reykjavíkur 13. júní 1988, bls. 637.

¹⁷ Sama heimild, bls. 645.

¹⁸ Sama heimild, bls. 645.

¹⁹ Sama heimild, bls. 645–646. Fréttir af þessum sinnaskiptum Braga rötuðu í fréttir, sbr. „Klapparstígmálið: Eiginmaðurinn játar átök“, *Morgunblaðið* 27. janúar 1988, bls. 4.

að Gréta hafi „komið „stökkvandi“ á sig og kveðst ákærði hafa haldið að hún ætlaði að grípa í pung hans, eins og hún hefði gert áður“.²⁰

Frammi fyrir sakadómi Reykjavíkur 3. febrúar lýsir Bragi því loks yfir að hann axli ábyrgð á láti eiginkonu sinnar, en bætir því svo við að hún hafi samt stytst sér aldur, því að hann hafi einungis vafið böndunum um höfuð hennar og háls og skilið hana á þann hátt eftir. Hann kveðst „ekki hafa hert böndin að [...], heldur hafi hann sagt við hana, um leið og hann hafði lokið þessu verki sínu, hvort hún vildi ekki hengja sig“.²¹

Árið 1998 tók Gerður Kristný viðtal við Braga, þar sem hún spurði hann út í lífshlaup hans og atburðina sem leiddu til dómsins yfir honum. Bragi var þá laus úr fangelsinu og að jafna sig eftir hrottalega hnífstungu-árás sem átti sér stað að morgni 26. desember 1997. Sonarsonur Braga hafði ráðist á hann í sömu risibúðinni að Klapparstíg og Bragi myrti sjálfur eiginkonu sína tæpum tíu árum fyrr og stakk hann ítrekað „í andlit, handleggi, bak, háls, brjóst og kvið“ með „tveimur hnífum og skærum“, en svo ofsafengin var árásin að stungusárin skiptu tugum.²² Þegar hér var komið sögu hélt Bragi sig fast við sjálfsvígsfrásögnina og sagði að þarna hefði Grétu loks tekist ætlunarverk sitt. Lögreglan hefði einfaldlega viljað klína þessu á hann vegna þess að henni hefði ekki tekist að góma hann fyrir tíu ára eiturfjaskölu.²³ Þegar hann er spurður að því hvernig hann geti enn búið í sömu íbúð og konan hans lést í svarar hann einfaldlega: „Ég hef oft verið spurður að því hvernig ég geti búið hér en einhvers staðar verð ég að vera.“²⁴

Bragi er margsaga í lýsingum á atburðum kvöldsins. Í upphafi segir hann að Gréta hafi sjálf stytst sér aldur, en svo varð drápið óviljaverk sem fórnarlambið bar einnig ábyrgð á vegna þess að Gréta réðst að fyrra bragði á Braga, uns hún féll aftur fyrir eigin hendi. En það er ekki sviplegur dauði Grétu sem er Braga efst í huga í viðtalinu við Gerði, því að þar ítrekar morðinginn fyrst og fremst ást sína á hinni myrtu. Undir lokin á viðtalinu kemur fram að við höfðagaflinn á rúmi Braga hefur hann raðað hlutum sem hann vill hafa nærri og er þar að finna mynd af Grétu heitinni í litlum „hjartalöguðum ramma“. Gerður leggur ekki út af þessari staðreynd

²⁰ Úr dómi Sakadóms Reykjavíkur 13. júní 1988, bls. 646.

²¹ Sama heimild, bls. 646.

²² „Fimm ára fangelsi fyrir tilraun til manndráps og tvær líkamsárásir“, *Morgunblaðið* 23. maí 1998, bls. 10.

²³ Gerður Kristný, „Sé eftir að hafa fæðst!“, *Séð og beyrt* 10/1998, bls. 13-14.

²⁴ Sama heimild, bls. 14.

Því allir myrða yndi sitt,
þess engin dyljst sál:
Vopn eins er napurt augnaráð
og annars blíðumál;
til verksins heigull velur koss
en vaskur maður stál!²⁶

Í viðtalinu skilgreinir Bragi sig sem riddarann á hvíta hestinum sem kom stúlkunni til bjargar þegar þau hittust fyrst, en þá var Gréta sautján ára gömul en Bragi fjörutíu og tveggja. Eins og Bragi segir sjálfur í viðtali Gerðar Kristnýjar við hann árið 1998: „Ég var að keyra oní bæ þegar ég sá þrjá stráka vera að abbast upp á hana. Hún var undir áhrifum. Mér finnst voðalegt að karlmenn ráðist á konur. Þess vegna kom ég stúlkunni til aðstoðar og afgreiddi strákana.“²⁷ Í *Drápu* lýsir Gerður þessu augnabliki fyrstu kynna, en strákarnir þrír eru hluti af Myrkusnum sem tekur yfir Reykjavík, þeir eru trúðarnir sem slá um Grétu „hring // Slógu“ og spörkuðu undan henni „fótunum // Nötrandi beiðstu / næsta höggs“. Boxarinn, sem byggður er á Braga Ólafssyni, eiginmanni Grétu,²⁸ birtist á síðustu stundu. Hann „brá upp hnefunum // ólmum úlfum / sem rifu í sig / hvað sem fyrir varð // Dýr / alin til dráps“. Trúðarnir leggja á flóttu inn í bylinn og stúlkan gefur sig bjargvætti sínum á vald, hún getur „ekki / annað en elt“.²⁹

En þótt Gerður færi þessa minningu úr lífi hjónanna inn í ljóð sitt sleppir hún ýmsu öðru og eftirminnilegasta setningin sem morðinginn lét út úr sér á fundi sínum með Gerði birtist hvorki í ljóðinu né viðtalinu í *Séð og heyrt*, þótt hún hafi verið ljóslifandi í huga skáldkonunnar tuttugu árum síðar. Þar súmmeraði Bragi upp samband sitt og Grétu í eftirfarandi

²⁶ Oscar Wilde, „Kvæðið um fangann“, Magnús Ásgeirsson íslenskaði, *Ljóðasafn II*, Reykjavík: Helgafell 1975, bls. 115.

²⁷ Gerður Kristný, „Sé eftir að hafa fæðst!“, *Séð og heyrt* 10/1998, bls. 14.

²⁸ Í viðtalinu við Gerði stuttu eftir að Bragi hafði verið stunginn í fyrra skiptið lýsti hann stuttum ferli sínum sem boxara í Bandaríkjunum á eftirfarandi hátt: „Ég æfi líka box. Þegar ég var 17–21 árs bjó ég í New York og vann fyrir mér með því að boxa. Það var alveg eins og í kvikmyndum. Eftir einn leikinn í Minnesota, þar sem ég fór með sigur af hólmi, komu fjórir strákar á eftir mér og börðu mig svo illa að mamma mín hefði ekki einu sinni þekkt mig. Strákarnir höfðu veðjað á að ég tapaði og voru svekktir yfir sigri mínum.“ Gerður Kristný, „Sé eftir að hafa fæðst!“, *Séð og heyrt* 10/1998, bls. 14.

²⁹ Gerður Kristný, *Drápa*, bls. 21, 24, 28 og 31. Framvegis verður vísað í bókina með blaðsíðutali í sviga aftan við tilvitnun.

orðum: „Ég bjargaði henni margsinnis vísitandi, en drap hana óvart.“³⁰ Setningin er jafn áhrifamikil og hún er ósönn og með því að hleypa henni að í ljóðinu hefði verið hætta á því að morðinginn tæki yfir frásögnina og sjálfsréttlætningar hans slægju lesendann óþarfa blindu. Það er líklega ástæða þess að Gerður heldur skýringum Braga utan ljóðsins og styðst fremur við sjónarhorn utanaðkomandi ljóðmælanda sem ber öllu þögult vitni.

En hvert er þá hið fagurfræðilega viðmið *Drápu*, út frá hvers konar frásagnarramma er hentugast að lesa ljóðið?

3.

Hver er hugmyndin að baki hinu mikla skáldverki *Fást*? Samkvæmt heimspekingnum Friedrich Nietzsche er hún þessi. Mesti fræðimaður tímabilsins og heimsborgari tælir unga saumakonu og fær til þess hjálp djöfulsins. „Er þetta virkilega hin stærsta þýska „harmræna hugmynd“, eins og Þjóðverjar álíta?“ spyr Nietzsche undrandi.³¹ Það sem ergir heimspekinginn jafnvel enn meira en hin harmræna hugmynd er sú staðreynd að Goethe finnur til samúðar með „litlu“ saumakonunni sinni. Því eins og þetta höfuðskáld Þjóðverja viðurkenndi sjálfur þá hafði hann ekki kjark til að skrifa alvöru harmleik. Eftir dauða Grétu stígur hún upp til himnaríkis og sameinast Fást eftir andlát hans í lok annars þáttar verksins.

Það sem angrar Nietzsche við sögu Goethes má skilgreina sem yfirlýst fagurfræðilegt markmið Gerðar Kristnýjar, sem vill eins og áður sagði segja sögu þeirra kvenna sem aldrei gátu búist við því að lífshlaup þeirra yrði fært til bókar. En hvaða leið velur skáldkonan til þess að koma sögu Grétu og Braga á framfæri? Hvaða bókmenntagreinar nýtir hún sér til þess að ramma af ljóðið og skapa því samhengi?

Í áðurnefndum samræðum sínum við Friðriku Benónýsdóttur skilgreinir Gerður *Drápu* sem glæpaljóð í anda norrænna glæpasagna og einnig sem drápu. Drápur voru dróttkvæði eða helgikvæði með stefjum³² en í nafninu býr líka einfaldur orðaleikur því að ljóðið snýst um dráp, er langt frásagnarljóð um blóðugan glæp eða morð-ballaða. Í þessum skilningi endurvekur ljóðið að vissu marki liðna hefð því verkið talar til þeirra

³⁰ Samræður við Gerði Kristnýju í febrúar 2017.

³¹ Friedrich Nietzsche, *Human, All Too Human*, þýð. R. J. Hollingdale, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, bls. 340.

³² Slík stef má merkja hér og þar í *Drápu* þótt óregluleg séu, t.d. í endurtekningunni „Fyrir þitt litla líf / verður ekkert gert“ (57) og „Fyrir þitt litla líf / fæst ekkert lengur“ (63).

„ÉG VEIT HVAD HÖFUÐ ÞITT VÓ EN ÞEKKI EKKI SÍÐUSTU HUGSUNINA“

frásagnarkvæða sem vinsæl voru t.d. í Bretlandi á sautjándu, átjándu og nítjándu öld, skáldskap sem snýst um aðdragandann að ægilegu morði og svo eftirköstin, fangelsun brotamannsins og dóm. Gerður þarf heldur ekki að teygja sig sérstaklega langt í aðferð sinni. Morð-ballöðurnar má kalla undanfara sannra sakamála (e. *true crime fiction*), bóka sem skrifaðar eru af rannsóknarblaðamönnum um umtalaða glæpi, en þekkt verk úr samtíma okkar eru *Helter Skelter. The True Story of the Manson Murders* (1974) eftir Vincent Bugliosi og Curt Gentry og svo bók Trumans Capote *In Cold Blood* (1966).

Önnur fyrirmynd sem Gerður nefnir í viðtalinu er norræna glæpasagan og sú tenging er alls ekki svo fráleit þegar haft er í huga að þessi undirgrein glæpasögunnar einkennist af ríku „samfélagslegu innsæi“, svo vitnað sé í inngang Barrys Forshaw að bók sinni um efnið, *Death in a Cold Climate*.³³ Sá siðferðilegi undirtónn sem finna má í mörgum skandinavískum glæpasögum birtist skýrt í *Drápu*, sem hefur það sem yfirlýst markmið sitt að draga fram hlutskipti kúgaðra kvenna. En þessi tenging við glæpagreinina birtist einnig í söguviði og myndmáli ljóðsins, sem gerist um miðjan vetur í myrkri og snjó, rétt eins og svo margar glæpasögur frá þessu tiltekna landsvæði.³⁴ Ljóðið hefst á Reykjavíkur-lýsingu þar sem borgin er böðuð í kaldri janúarskímu undir hvítu teppi af snjó, sem stundum breytist í harðfenni með ótal ísnálum, en þyrlast líka stundum upp í vetrarstormunum svo að skyggnið verður nánast ekki neitt:

Snjókornin svifu
niður á stéttina

Borgin
slegin nóttu
hvarf í kóf (13)

³³ Barry Forshaw, *Death in a Cold Climate. A Guide to Scandinavian Crime Fiction*, New York: Palgrave Macmillan, 2012, bls. 2.

³⁴ Sjá hér t.d. greiningu Barrys Forshaw í *Death in a Cold Climate. A Guide to Scandinavian Crime Fiction*, bls. 18 og 133. Ekki þarf að leita lengi til þess að finna þessa áherslu á myrkur og kulda, því að hún sést glögggt þegar titlar íslenskra glæpasagnahöfunda eru skoðaðir, s.s. skáldsögur Arnalds Indriðasonar (t.d. *Vetrarborgin* (2005), *Harðskafi* (2007), *Reykjavíkurnetur* (2012) og *Myrkríð veit* (2017)), Yrsu Sigurðardóttur (*Kuldi* (2012)) og Ragnars Jónssonar (*Snjóblindu* (2008), *Náttblindu* (2014), *Dimma* (2015), *Drungi* (2016) og *Mistur* (2017)). Þessi áhersla á kulda og vont skyggni er einnig dregin fram í innlendri og erlendri kápuhönnun glæpasagnanna.

Bandóðir vindar
sátu um bæinn
sendu hryðjur
ofan í miðja byggð

Vetrarstríðið
var hafið

Borgarbúar
hlupu í skjól (14)

Þetta er allra veðra tími, árstíð ógna og slæmra fyrirboða, eins og náttúran sjálf undirstrikar svo skýrt á upphafssíðum ljóðsins: „Stjörnur hafa fallið / úr festingunni / sáldrast yfir götur“ (5) og í „Reykjavík / fellur nóttin / með hvini // eins og öxi“ (7).

Þessari tengingu við glæpabókmenntir er haldið út allt ljóðið, en Gerður sækir einnig annað í frásögn sinni, í skyldar greinar fantasíunnar eða hryllingssögunnar. Húsið þar sem Gréta er myrt tekur á sig nánast yfirnáttúrulega mynd í ljóðinu. Þetta er hús þjáningar og hryllings, en í ljóðinu ber hin nafnlaus kvenhetja ekki kennsl á náttúru hússins þegar vonbiðill hennar, boxarinn (sem er Bragi), fylgir henni heim í þrílyft timburhúsið þar sem hann „átti sér [...] / afdrep“ (33), jafnvel þótt í orðinu sjálfu, af-*drep* séu huldir merkingaraukar, ekki síður en þeirri staðreynd að húsið sjálft er staðsett í *Skuggahverfinu* (84). Þetta er „vondi staðurinn“ í hryllingssögum og stúlkan er tæld inn í hann rétt eins og svo mörg börn og ungar konur í myrkum fantasíum.³⁵ Það ýtti undir myrka ímynd hússins að fjórum árum eftir hnífstunguárás sonarsonarins, árið 2002, var Bragi að lokum stunginn til bana af geðsjúkum eiturlyfjaneytanda í íbúðinni þar sem hann hafði myrt konu sína fjórtán árum fyrr. Þessir endurteknu ofbeldisatburðir, sem jafnframt er lýst í ljóðinu, gerðu það að verkum að blaðamenn tóku að vísa til hússins á Klapparstígnum sem hörmungarhúss.³⁶

³⁵ Ein besta greiningin á vonda staðnum birtist í grein Carol Clover, „Karlar, konur og keðjusagir. Kyngervi í nútíma hryllingsmyndum“, þýð. Úlfhildur Dagsdóttir, *Afangar í kvikmyndafraeðum*, ritstj. Guðni Elísson, Reykjavík: Forlagið 2003, bls. 357–394, sjá sérstaklega bls. 365–366.

³⁶ Sjá NN, „Hörmungarhús við Klapparstíg“, *DV* 2. apríl 2005, bls. 16–17; og Óttar Sveinsson, „Geðsjúkur afbrotamaður á reynslulausn“, *DV* 28. september 2002, bls. 14.

Hörmungarhúsið við Klapparstíg

Þrjú óhugnanlegir atburðir hafa sett mark sitt á hús númer 11 við Klapparstíg. Tvö morð og ein alvarleg líkamsrás áttu sér stað innan veggja þess en í dag hefur húsíð fengið andlitsþyngingu sem verður vonandi til þess að orörst þess breytist til batnaðar.

Kvóðarhlut og blaðað þar inn. Alger hending þótti að Kristján væf áfa sínum ekki að bana með þessari árs en hún var talin sérstaklega brottafangis og miskunnarlaus og þótti ljóst að hann hefði ætlað honum dauða.

Fimm ára fangelsi
Kristján var undir áhrifum áfengis og blöndu af rönduð lyfum og sömu stögu var af Braga að segja. Kristján hafði sér ekkert til málsbóta annað en það að hann hefði „drippað úr“ og mundi sama og ekkert eftir ársinni, mundi bara að hann hefði reist af einhverju tilfelli. Hann átti einnig fyrir höfði sér karu fyrir tveir áðr líkamsrásir en stuttu áður hafði hann sporað í liggjandi manni í Austurstræti og ríðst á leiðubliðsþjóra sem kröfi hann um gjald fyrir ásturt. Hann var dæmdur í 5 ára fangelsi í maí árið 1998 fyrir þessi brot auk veggja ínarbota á veitingastaði í Reykjavík. Áður hafði hann hlotið sjö refsisdæmi fyrir unferðarabrot, skemmdarverk, nýpistuld, auðgarnabrot og líkamsrásir. Hann var talinn fullkomlega skakkaður.

Missi móður voflefga
Kristján hefur átt mjög erfið uppdráttir eftir að hann losnaði úr fangelsinum. Hann hefur ókát komist alvarlega í kast við löginn síðan.

hann losnaði til fangavæðinginn en hann á við áfengisvandamál að stríða. Drengurinn átti erfiða ásku en móðir hans læst voflefga þegar hann var barn að aldri og ólst Kristján upp hjá ættingjum. Hann átti erfið unglingsár og fór ungur að drekka mjög illa. Kennan orlagarika annan dag jóla, þegar hann réðist að afa sínum, mun hann hafa mist séðir á sér vegna stökku sem hann var með í heim-sókn hjá afa sínum. Bragi mun ekki hafa verið sáttur á dóp við hana og fór það illa í Kristján með þessum aðrirfaraku aðleingum.

Langur drykkjuttur
Málið var floknað en virtist við fyrstu sýn því Bragi sjálfur hafði aðlaðnað dómi fyrir að hægis eiginu sína, Grétu Birgisdóttur, sem var 26 ára þegar morðið átti sér stað en Bragi 51 ára. Þau voru barnlaus en Bragi átti tvö börn frá fyrra sambandi.

Hjónin höfðu verið gift í þrjú ár en samfél þeirra, að sögn kunnugra, var gott fyrir utan þegar þau fóru á sínas alræmdu drykkjuttu en það var á einum skökum sem vobaværkó var framíð. Þetta gerði stuttu eftir áramót 1988 en þá höfðu skólaþingin verið á drykkjuttu síðan á Þorlákssessu og ekki soðni í fjölda sólarunga.

Sagði morðið vera slys
Gréta hafði íðulega kvartað undan óhefðisneigðu manns síns eftir þessa tíra og oft var líkami hennar alsturt brunnastrum, mari og fleðrum. Bragi sagðist í

Þrjú atburðir líkamsráson fyrsti leigjandinn í Róð Braga eftir að hann var myrtur þar. Segir ekki hafa fundið fyrir líkamsrástrum.

þessu tilfelli fyrir dómi hafa verið að verjast því að Gréta klípi í þungingnað á honum eins og hún átti við til að gera þegar þau sögust. Brá hann á það ráð að binda reipi um hals hennar og birt að svo hún læst skömmu seinna en hann sofnaði áður en hún gæf endanlega upp lífinni. Þegar hann vaknaði var konan látin. Fyrir dómi sagði hann morðið hafa verið slys en ekki einnigeng ástætt. Þrátt fyrir það hafði hann hann ekki kallað á sjúkrahúsið lengu löngu heldur klárað úr heilii föllu á áfengisfyrst.

Í júní árið 1988 var Bragi dæmdur í átta ára fangelsi fyrir morðið á Grétu.

Gerði málin upp við afa sinn
Kristján, sonarnumar Braga sem lagði til hans og stórkaból, heimsoðni afa síns síðar og gerðu þeir upp sín máli og Bragi mun hafa fyrirfingð honum. Kristján er borin vel sagan. Hann sé afskaplega ljúfur millur og í honum sé ekkert líti til – Þrú en hann neyfir áfengis en það fer afar illa í hann. Hann sé einn þeirra sem alls ekki eigi að drekka. Hann hefur stað-íð í baráttu við Bakkus undan-ferin ár og er eðri í dag. Fadir hans, Valur Bragason, er sam-ferður un að sonar hans eigi eftir að ná sér og sjpara sig vel í lífinu. „Það er svo gott upplag í honum,“ segir hann.

Sagði nafn morðingja síns
EKKI er soggarsagan af Klapparstígnum öll því árið 2002 var Bragi nýmyrt í sömu húsið og hann hafði þengur konu sína í síðabarn hans

hafði verið að honum. Áð kvöldi 26. september var lögreglan kallið út til að Róð Braga og hafði Bragi þá verið stunginn. Hann náði að gera nágrömmum viðvarn og kölluðu þeir á lögregluna. Hann var með lífsmarki þegar lögreglan kom á staðinn en læst skömmu síðar af sínum stungu en hafði þá náð að stynja upp nafni bana-manns síns. Hann var þá á bak og burt, en sverðið í knéng var gert af og upphófst miðil leit að húsanglegu morðverpi og mannum stíflum. Lögreglan varð sérfrétt af málinu en skömmu seinna barst sú tilkynning að óðeðisámarúrin hefði náðst.

Geðsjúkum með langan afbrótaveril
Í ljósi kom að maðurinn, sem var 35 ára, var á reynslustun til fangelsi. Geðbrunnaknar var krafist og títi í henni kom að maðurinn var með geðlofa með óskurnarví. Þessi ógefnamaður átti að baki langan brotaveril. Árið 1985 var hann dæmdur fyrir innflutning á töluvernu magni af kólakáni sem hann hafði hugsað sér að selja heilendandi. Hann var tekinn með einbú eftir flotta undan lögreglunni sem endaði á því að hann keyrði á lögregluhlut og tveir lig-reglumennt sem voru í bifreiðinni síðustu, þar af annar alvarlega.

Þrátt fyrir að geðbrunnaknarinn sýndi fram á að hann gekk ekki heill til skógar var hann dæmdur til sjö ára fangelsisvistar.

Bragi þekktur meðal dópistanna
Bragi var þekktur meðal

Sá óhugnanlegi atburður átti sér stað 26. desember árið 1987 að ungur þillur, Kristján Bragi Vals-son, veittist að afa sínum, Braga Olafssyni, að því er virtist að til-einfaldustu á heimili Braga við Klapparstíg 11. Hann strák hann mörgum stungum með tveimur höndum og skrum í líkama og höfðu svo að af bláttar flóðameng sár í andlit, handlegg, bak, hals, brjóst og kvöð og náði sár á halsi inn að bakka, sár á höfðinu inn í húsja brjósthol inn á lunga og komast hölt inn í brjóstholið og sár á kvöð náði inn í

Nýtt hús húsíð hefur tekið mikkum breytingum. Friðbert Fróðasteinur hefur verið vandast af aðlöðunartíðnum. Hann sagðist hafa mekkt óhug þýð líkamsrástrum þegar end-urhættar voru gerðar.

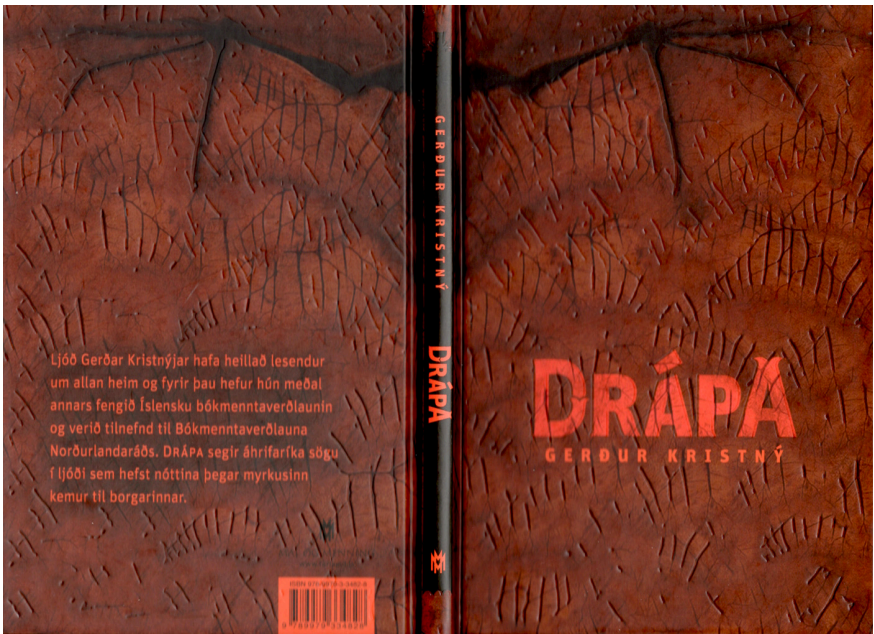
DV fjallaði ítarlega um Hörmungarhúsið við Klapparstíg 11 á heilli opnu í blaðinu í apríl 2005, þar sem farið var ítarlega yfir ofbeldisfulla sögu hússins á árunum 1988 til 2002.

Þrátt fyrir að nafn kvenhetjunnar sé aldrei nefnt í ljóðinu er það gefið til kynna, því að þegar stúlkan fylgir boxaranum heim í greni hans er hún Gréta í ævintýrinu um Hans og Grétu: „Hann villti þig / með rúnum / rændi brauðmolunum / úr lófa þínum / svo þú rataðir ekki / um borgarskóginn // Hafi hann sjálfur / gengið heill til skógar / var engum vogandi / inn í þann myrkvið // Þú veittir því / ekki athygli / fyrr en of seint / að húsið sökk // Vatnið ýrðist / milli fjala / fossaði inn / um glugga // Þú greipst / í boxarann // hönd þín / í lófa hans“ (37–38). Setningin „Hann villti þig / með rúnum“ kallar jafnframt fram í hugann þriðju Grétuna, þá sem finna má í fyrrnefndum harmleik Goethes, en hún er tæld af Fást með aðstoð Mefistöfelesar. Tengingarnar við þýska sorgarleikinn rísa þó ekki aðeins af nafni söguhetjunnar, því að alls kyns önnur textatengsl má rekja milli verkanna tveggja.

Drápa er ekki aðeins saga ungrar konu sem er leidd á villigötur af elskhuga/eiginmanni með þeim afleiðingum að í lokin lætur hún lífið. Ljóðið snýst einnig um kosmísk átök góðs og ills á yfirnáttúrulegu plani, en ekki einu sinni „Krossinn / á kirkjuturninum“ nær að „rjúfa myrkrið / sem grúfði / yfir húsunum“ (12). Ljóðmælandi *Drápu* er djöfullinn sjálfur. Hann er sá sem lýsir atburðunum fram að morðinu og afleiðingum þess og rétt eins og í sorgarleik Goethes birtist Mefistöfeles fyrst á snæviþöktum götum Reykjavíkur í líki svarts hunds: „Ég leið um / í líki hunds // Golan strauk / snöggan feld / hvíldi hönd / á kalli mínum // Kettir hurfu / inn í runna / hentust bak við / tunnur“ (11). Um miðbil ljóðsins tekur djöfullinn svo á sig mynd stórrar leðurblöku en lýsingin á honum minnir þá um margt á senuna í kvikmyndinni *Fást* (1926) sem leikstýrt var af þýska leikstjóranum F.W. Murnau og byggð er á verki Goethes. Þar er Emil Jannings í hlutverki Mefistöfelesar og snemma í myndinni sjáum við hann í líki risavaxinnar leðurblöku voma yfir borg þar sem farsótt geisar, en Gerður dregur upp svipaða mynd af djöflinum í Reykjavík. Kápuhönnun Alexöndru Buhl dregur skýrt fram þessa mynd af djöflinum því þegar hún er opnuð sjást vængirnir tveir teygja sig eftir framhliðinni og bakinu.

Djöfullinn gegnir lykilhlutverki í ljóðinu. Hann segir söguna og rennur saman við borgarlandslagið í lýsingum sínum. Mefistöfeles er uggvænleg sveimandi vera sem heldur sig til hlés og fylgist með, á meðan hann endurvarpast í „hélu götunnar“ (83), hann er demón með leðurblökuvengi, með „svört segl/ strengd milli tálgaðra tinda“ (55). Stundum verður hann hluti af vetrarhljóðunum, köld stunan í vindinum, eða kræklóttar greinar

„ÉG VEIT HVAD HÖFUÐ ÞITT VÓ EN ÞEKKI EKKI SÍÐUSTU HUGSUNINA“

Í ljóði Gerðar Kristnýjar tekur djöfullinn á sig mynd stórrar leðurblöku eins og undirstrikað er í kápuhönnun Alexöndru Buhl. Ein af fyrirmyndum *Drápu* er þýski sorgarleikurinn *Fást*, en hér er þýski stórleikarinn Emil Jannings í hlutverki Mefistöfelesar í kvikmynd leikstjórans F.W. Murnau frá 1926, en hún er byggð á verki Goethes.

Steinprent Eugènes
Delacroix frá 1828,
Méphistophélès dans les airs.

trjána: „Það er ekki grein / sem lemst við / bárujárnið / heldur ég / að sverfa svartar klær // svo ég fái / grafið mig inn / að hjartanu“ (45).

Djöfullinn viðurkennir að hafa fylgst náið með kvenhetjunni, stundum sem „hundur / bundinn við bekk / stundum maður / með hófa / og hatt sem slútir / ofan í þrútið andlit“ (44). Hann er hundur og hann er spæjari, rétt eins og *Drápa* sækir merkingu í yfirnáttúrulegar frásagnir og skandinavíska krimma sem eru sjálfir undir áhrifum frá harðsoðnum amerískum reyfurum og rökkurmyndum. Undir lok ljóðins hefur Mefistöfeles sig loks til lofts og hverfur úr sögunni, rétt eins og djöfullinn gerir í frægu steinprenti (e. *lithograph*) franska myndlistarmannsins Eugènes Delacroix's (1798–1863) en hann myndskreytti þekkta útgáfu af *Fást* árið 1828.³⁷ Hlutverki djöfulsins sem sögumanns er lokið og hann kveður með eftirfar

³⁷ Nafn teikningarinnar er *Méphistophélès dans les airs*, eða *Mefistöfeles á flugi*.

„ÉG VEIT HVAD HÖFUÐ ÞITT VÓ EN ÞEKKI EKKI SÍÐUSTU HUGSUNINA“

andi orðum: „Ég spandéra ekki / fleiri dögum hér / en ég þarf // lyfti mér til flugs / hverf í kóf“ (85).³⁸

Þessum yfirnáttúrulega frásagnarþræði er einnig viðhaldið með því að kynna „Myrkusinn“ (20) til sögunnar, myrka sirkusinn eða karnivalið, sem steypir sér yfir stúlku sögunnar eins og þéttriðið net, en eins og áður sagði kemur boxarinn Grétu til bjargar þegar trúðarnir ráðast á hana. Atburðurinn reynist tímamót í lífi þeirra beggja, því þegar stúlkan byrjar með boxaranum gengur hún í myrkusinn (47) og verður hluti af undirheimum borgarinnar þar sem önnur lögmál ráða ríkjum og jafnvel hversdagslífið er fullt af spennu og hættum. Hún er loftfímleikastúlka sem endar á því að hrapa „til bana / með línuna vafða / um hálsinn // þræði örlaganorna“ (56).

Í lýsingum sínum á Myrkusnum nýtir Gerður Kristný sér ekki aðeins að Bragi Ólafsson keppti í boxi sem ungur maður í Bandaríkjunum.³⁹ Frásagnarminnið er órofahluti af fantasíuhefð tuttugustu aldar þar sem djöfullinn og meðreiðarsveinar hans heimsækja lítil samfélög með farandsýningu eða ferðasirkus. Hér ber þó að skilja boxarann, sem lætur hnefana tala, frá hinni yfirveguðu illsku sem einkennir svo oft þá sem leiða leikhópin í frásögnum sem þessum, einstaklinga eins og Mr. Dark í *Something Wicket This Way Comes* (1962) eftir Ray Bradbury og Hina Mömmuna í *Coraline* (2002) eftir Neil Gaiman, svo aðeins sé minnst á tvö nútímaverk þar sem myrka karnivalið er mikilvægur hluti fléttunnar.⁴⁰ Eins mikilsvert er að árétta að djöfullinn í verki Gerðar tekur að minnsta kosti ekki með beinum hætti þátt í atburðarásinni. Hann er fyrst og fremst þögult vitni sem getur smeygt sér inn um glugga í litlu risi, eins og hann gerir á ögurstundu rétt eftir að Gréta hefur verið myrt og boxarinn drepist áfengisdauða í fleti sínu: „Boxarinn / sefur svefni / hinna ranglátu // djúpum / og draumlausum // Ég lýt niður að þér / svo varir mínar / nema við þínar“ (58).

Á meðan djöfullinn starir á Grétu er lesandinn minntur á að stúlkan sem hangir lífvana í böndunum er ekki aðeins loftfímleikastúlka sem fallið hefur til jarðar. Senan vekur jafnframt upp ímynd strengjabrúðunnar, en eins og

³⁸ Línurnar vísa í þekkt ljóð Sigfúsar Daðasonar, „The City of Reykjavík“, en þar segir í lokalinunni: „Og Djöfullinn spandéar enn einum degi á the City.“ Sjá *Ljóð 1947-1996*, Reykjavík: JPV útgáfa 2008, bls. 117.

³⁹ Gerður Kristný, „Sé eftir að hafa fæðst!“, *Séð og heyrt* 10/1998, bls. 13–14.

⁴⁰ Aðrar samtímasögur sem nýta sér þetta frásagnarminni eru t.d. skáldsaga Stephens King *The Dead Zone* (1983), hryllingsmyndin *Carnival of Souls* (1962) í leikstjórn Herks Harvey og sjónvarpsþáttaröðin *Carnivale* (2002–2005).

kemur fram í bók Davids Hawkes um Fástminnið voru brúðsýningar allt frá þekktri táknsögu Platós um skuggamyndirnar á hellisveggnum tengdar þekkingarfræðilegri villu og siðferðishnignun.⁴¹ Hawkes segir strengja-brúðuna því hentugt tæki til þess að draga fram „lágkúrulega illsku“ (e. *the banality of evil*). Hún sé í senn aðeins dúkka eða leikfang og líka hlaðin áhrifamiklum leyndardómi, ímynd þess sem listin getur áorkað – undur og brella í senn. Tengsl Grétu og strengjabrúðunnar koma glögggt fram í verki Goethes, en hann kallar ástkonu sína brúðu á fundi þeirra í garði Mörtu.⁴² Þessi djúpa þversögn brúðunnar birtist hvað skýrast í smásögu eða öllu heldur ritgerð þýska skáldsins Heinrichs von Kleist (1777–1811), „Über das Marionettentheater“ (1810), en Kleist var samtímamaður Goethes.⁴³ Þar er því haldið fram að hreyfing brúðunnar búi yfir meiri reisn en hreyfing dansarans vegna þess að hún er laus við þá tilgerð sem fylgir fallinu. Brúðan í verki Kleists stendur fyrir djúpstæðar þekkingarfræðilegar spurningar sem ómögulegt er að leysa nema við snúum aftur í það ástand sem einkennir Eden fyrir erfðasyndina.

Í verki Gerðar er djöfullinn eina vitnið sem lesandinn getur gengið að. Hvað sér djöfullinn þegar hann starir í augu Grétu? Getur hann miðlað til lesandans einhverri niðurstöðu eða skilningi á hlutskipti mannsins, einhverri von? Eða er hann rétt eins og lesendur ljóðsins blindaður af sínu eigin syndafalli?

4.

Áður en lengra er haldið er líklega rétt að skýra betur hin listrænu viðmið sem setja morðsögu eins og *Drápu* skorður. Í bók sinni *The Aesthetics of Murder*, eða *Fagurfræði morðsins*, ræðir Joel Black fagurfræðina sem býr að baki listrænum frásögnum um morð og skoðar fjölda texta frá rómantíska

⁴¹ David Hawkes, *The Faust Myth. Religion and the Rise of Representation*, New York: Palgrave 2007, bls. 78.

⁴² Fást segir: „Liebe Puppe, fürcht ihn nicht!“ (3477). Í íslensku þýðingunum tveimur tapast þessi merkingarauki því að Bjarni Jónsson frá Vogu þýðir línuna svona: „Af honum ekkert óttast þú!“ (lína 3476 í íslensku þýðingunni), en Yngvi Jóhannesson svona: „Ástin mín, vertu' ekki hrædd við hann.“ Sjá: Johann Wolfgang Goethe, *Faust*. Sorgarleikur. Fyrri hluti, þýð. Bjarni Jónsson frá Vogu, Reykjavík: Bókaverslun Sigfúsar Eymundssonar, 1920, bls. 203; Johann Wolfgang Goethe, *Faust*. Sorgarleikur, þýð. Yngvi Jóhannesson, Reykjavík: Bókautgáfa Menningarsjóðs, 1972, bls. 139.

⁴³ Í bók sinni *The Soul of the Marionette. A Short Enquiry into Human Freedom* greinir breski heimspekingurinn John Gray sögu Kleists og varpar fram spurningum um frjálsan vilja mannsins. London: Penguin Books 2015, sjá sérstaklega bls. 1–10.

skeiðinu allt fram á okkar daga. Bókmenntum sem snúast um fagurfræðilega formgerð morðsins má samkvæmt Black skipta í fjórar undirgreinar (e. *genre*) sem stýrast af því hvar sjónarhorn frásagnarinnar liggur, hvort það sé hjá fórnarlambinu, rannsóknarlögreglumanninum, morðingjanum eða vitninu.

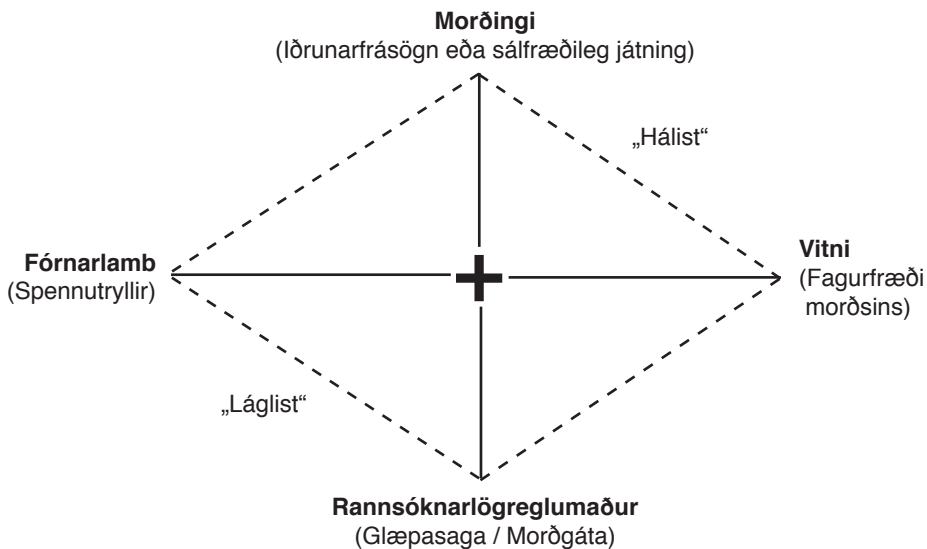
Fyrsta sjónarhorninu eru gjarnan gerð skil í spennutryllum (e. *suspense thriller*) en þeir leggja áherslu á að miðla tryllingslegum ótta fórnarlambins og baráttu þess við að halda lífi við skelfilegar aðstæður. Sjónarhorn rannsóknarlögreglumannsins tilheyrir glæpasögunni eða morðgátunni (e. *detective story/murder mystery*), en þar er hin ráðandi tilfinning ekki skelfing eða ótti, heldur er lesandanum eða áhorfandanum boðið að hrifast af rökfestu og greiningargetu söguhetjunnar sem kemst að lokum að sannleikanum um það sem gerðist. Black bendir á að spennutryllirinn og glæpasagan séu vinsælar undirgreinar „morðbókmennta“ og að þær séu venjulega ekki hátt skrifaðar í hinu listræna samhengi, heldur tilheyrir „láglistinni“.

Þessu er að mati Blacks öfugt farið með hinar greinarnar tvær á skýringarmyndinni sem gjarnan liggja inni á sviði „hálistarinnar“, t.d. frásagnir þar sem sjónarhorn morðingjans er ráðandi. Þetta er þekkt viðfangsefni í ýmsum nafnkunnustu sálfræðidrömum heimsbókmenntanna, eins konar iðrunarfrásögnum (e. *psychological confession*), en Black nefnir sem dæmi leikritið *Makbeð* eftir William Shakespeare, þar sem glæpir og illvirki Makbeð-hjónanna setjast fyrir í sál þeirra með eftirminnilegum hætti og svo auðvitað *Glæp og refsingu* eftir Fjodor Dostojevskí, þar sem Raskolnikof tekst meginhluta sögunnar á við afleiðingarnar af ægilegum verknaði sínum, morðinu á Aljonu Ívanovnu.⁴⁴ Síðasta sjónarhornið tilheyrir sjónarvottinum, eða hinum hlutlausa áhorfanda (e. *bystander*), en Black segir sjónarvottinn í senn berskjaldaðan og friðhelgan, um leið og hann ber eyðileggingu morðingjans vitni.

Auðvitað eru skýringarmyndir eins og sú sem Black dregur upp einfaldanir. Greinamörk í bókmenntum eru seinni tíma tilbúningur, ímynduð mæri, enda flæða sögur og kvikmyndir yfir mörkin eftir ýmsum leiðum.⁴⁵

⁴⁴ Joel Black, *The Aesthetics of Murder. A Study in Romantic Literature and Contemporary Culture*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1991, bls. 65–67.

⁴⁵ Um þessi mörk hefur gríðarlega mikið verið skrifað, ekki síst í kvikmyndafræðum á undanförunum árum, en hér nægir að nefna þrjú erlend lykilrit: David Bordwell, Janet Staiger og Kristin Thompson, *The Classical Hollywood Cinema. Film Style and Mode of Production to 1960*, New York: Columbia University Press, 1985; Steve Neale, *Genre and Hollywood*, London: Routledge, 1999; og Barry Langford, *Film*

Að sama skapi verður að fara varlega í að oftúlka fagurfræðilega aðgreiningu Blacks í „láglist“ og „hálist“. En það þýðir þó ekki að skýringarmynd hans sé gagnslaus, því að hún getur opnað okkur leið til þess að skilja gagnvirkt sambandið á milli undirgreinanna fjögurra og um leið vakið upp forvitnilegar spurningar um sjónarhornið í *Drápu* Gerðar Kristnýjar.

Þegar *Drápa* er skoðuð gefur auga leið að þótt samúð höfundarins sé með fórnarlambinu og ljóðið sé beinlínis ort til þess að rétta hlut Grétu væri það vandkvæðum bundið að miðla ótta hennar og skelfingu á augnabliki dauðans og hætt við að hin femíníska fagurfræði verksins færi fyrir lítið ef Gerður nýtti sér sjónarhorn tryllisins. Að sama skapi er verkið ekki ráðgáta sem kallar á greiningargetu rannsóknarlögreglumannsins. Það liggur frá upphafi fyrir að boxarinn er sá seki, hann gekkst við glæpnum, þótt hann reyndi síðar að firra sig ábyrgð og héldi því fram að Gréta hefði stytst sér aldur. Sú staðreynd útilokar svo iðrunarfrásögnina og möguleikann á því að færa fókusinn með einhverjum hætti á morðingjann.

Genre. Hollywood and Beyond, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005. Einnig má nefna bókina *Kvikmyndagreinar* en í henni birtist úrval þýðinga á klassískum fræðigreinum um greinarhugtakið, m.a. á grein Steves Neale, „Vandamál greina-hugtaksins“. Guðni Elísson þýddi greinarnar og skrifaði inngang, *Kvikmyndagreinar*, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2006.

„ÉG VEIT HVAÐ HÖFUÐ ÞITT VÓ EN ÞEKKI EKKI SÍÐUSTU HUGSUNINA“

Eftir stendur það sem Black skilgreindi sem „fagurfræði morðsins“. Sjónarhornið í *Drápu* er líka klárlega hjá djöflinum og það fellur í hans hlut að bera vitni og spyrja þýðingarmikilla spurninga. Sumar spurningarnar snúa að ótta stúlkunnar og skelfingu, eins og þegar Mefistöfeles veltir upp spurningunni um síðustu hugsanir fórnarlambins. En þrátt fyrir að djöfullinn hafi í verki Gerðar, rétt eins og höfundurinn, aðgang að krufningarskýrslum er hann engu nær um hvers konar ályktanir hann geti dregið af dauða hennar um eðli mannlegrar tilvistar. Hann getur bent á hvílustað hinnar látnu í kirkjugarðinum, en síðan aðeins vonað að einhver hafi verið hjá henni þegar hún vaknaði (81) í handanlífinu. Þessi djöfull getur þrýst klofinni tungu sinni „um kúpuhvolfið“ og skafið „út / heilan heim“ (61) en innstu hugsanir stúlkunnar á dauðastundinni eru honum samt sem áður lokuð bók. Hann segir: „Svipurinn ber vott / um að þér hafi / borist svar / við spurningu sem / þú þorðir aldrei / að spyrja // Fyrir þitt litla líf / verður ekkert gert“ (57). Þessi þekkingarlega óvissa er áréttuð aftur stuttu seinna:

Ég veit
hvað höfuð þitt vó
en þekki ekki
síðustu hugsunina
sem barðist þar um
eða hverjum hún var ætluð (62)

Þagnarstaður dauðans liggur handan reynsluheims djöfulsins. Hann getur aðeins varpað fram óorðaðri spurningu og svarið við henni tilheyrir stúlkunni einni. Þetta getuleysi djöfulsins í verki Gerðar til þess að reiða fram skýringar skilur hann einnig frá hinum miklu freisturum heimsbókmenntanna, allt frá Satan í *Paradísarmissi* Miltons fram á okkar daga. Þessir djöflar skilja betur hvað knýr hinar leyndu vonir mannanna og ólíkt honum finna þeir ekki til samúðar.

Maggie Nelson setur fram þá kenningu í bók sinni *The Art of Cruelty* að í kristinni trú merki það „að vita hver þú ert“ einfaldlega að einstaklingurinn horfist í augu við eyndina sem tilheyrir upprunasýndinni, en dauðinn er afleiðing hennar. Sjálfskennslin felast í því að skilja að við erum óverðug og trúá því að það sé aðeins fyrir náð og miskunn Guðs að við föllum ekki

niður í vítispyttinn sem annars myndi gleypa okkur öll.⁴⁶ Sé spurningunni varpað fram af heiðarleika öðlumst við skilning á raunverulegu hlutskipti okkar, einhverju sem áður var okkur hulið. Í *Drápu* er guð þó víðsfjarri á mögulegu augnabliki sjálfsskilningsins. Hann grípur ekki loftfimleika-stúlkuna, línudansarann á leið yfir djúpið sem „hefur hrapað til bana / með línuna vafða / um hálsinn“ (56). Leynardómurinn virðist of djúpur fyrir djöfulinn og hitt vitnið, sem gæti haft útskýringar á reiðum höndum, er hvergi að finna. Guð er hættur að horfa, eins og kemur fram í ljóðinu: „Ég færi þig / eineygða guðinum / þeim sem skapaði / manninn í sinni mynd / og engist nú af eftirsjá“ (68). Fjarvera þessa eineygða guðs, sem líklega beinir blinda auganu að mannfólkinu, hörmum þess og löngunum,⁴⁷ er áréttuð enn frekar undir lok ljóðsins þar sem: „Drottinn / dregur sig / í hlé // Augað blindað / bólsturskýi“ (82).

Kristnar hugmyndir á borð við þessa, þar sem manneskja í sjálfsleit ber kennsl á eynd sína, ganga þvert á ýmsar húmanískar upplýsingarhugmyndir um einstaklinginn og þroskavegferð hans, t.d. hefur bandaríski aktívistinn Mary McCarthy sagt að „í ofbeldi gleymum við því hver við erum“.⁴⁸ Nelson vísar þessu til stuðnings í grein franska heimspekingsins Simone Weil „The Iliad, or the Poem of Force“, en þar birtast svipaðar hugmyndir og hjá McCarthy, en Weil segir að þvinganir breyti bæði kúgaranum og fórnarlambi hans úr skyni gæddum verum í hluti. Þessi húmaníska hugsun er heldur ekki í samræmi við ríkjandi karlmennskuhugmyndir um vald, en samlandi Weil, heimspekingurinn Bertrand de Jouvenel, hélt því t.d. fram að „karlmennskutilfinningin yxi þegar karlmaðurinn þröngvaði vilja sínum upp á aðra og gerði þá að handbendum síns eigin geðþótta“, en slíkt leiddi til „ólýsanlegrar sælu“.⁴⁹

⁴⁶ Maggie Nelson, *The Art of Cruelty. A Reckoning*, New York og London, W.W. Norton & Company, 2012, bls. 162–163.

⁴⁷ Hér virðast hinn fjarlæggi guð kristinnar og Óðinn renna saman. En þótt Óðinn hafi blindað sig í þekkingarfræðilegum tilgangi, til þess að sjá betur, virðist blindan hér stafa af áhugaleysi því að auga guðsins er ekki á skelfilegum atburðum ljóðsins.

⁴⁸ Maggie Nelson, *The Art of Cruelty. A Reckoning*, bls. 163. „In violence we forget who we are“.

⁴⁹ Sama heimild, bls. 164. Nelson vísar hér í bók Hannah Arendt, *On Violence*, San Diego, New York og London, A Harvest/HBJ Book, 1970, bls. 36. Sjá einnig Bertrand de Jouvenel, *On Power. The Natural History of Its Growth*, London, 1952 [1945], bls. 110.

Hér gæti verið kominn lykkill að einhvers konar lestri á boxaranum, sem eins og áður sagði lét hnefana tala í fyrsta sinn sem hann hittir Grétu, en hann bjargaði henni frá þremur körlum sem voru að angra hana í miðbæ Reykjavíkur (28), til þess eins að færa hana undir sitt eigið vald. Hann tyftir hana og agar (36), sviptir hana frelsi (37) og hún lærir „að streitast ekki / á móti“ (39), ekki heldur þegar svipan skipar henni „að stinga höfði / í ljónsgin“ (47) og „dansa á línu [...] milli / fingra“ (48) ljóðmælandans. Út frá hinu kristna samhengi gleymir stúlkan að spyrja sig hver hún sé og út frá hinu húmaníska, sviptir ofbeldi karlsins hana mennsku sinni og þegar hún fellur af línunni sem strengd er milli fingra djöfulsins hlýtur hún að farast.

Samkvæmt Weil breytir valdbeitingin þeim sem fyrir henni verða í hluti og ef of langt er gengið, í lík. En ofbeldismaðurinn, gerandinn, tapar líka mennsku sinni, því að hann breytist í sjálfvirka vél sem stýrist fyrst og fremst af bræði eða losta. Þannig er það í raun jafn hættulegt fyrir manneskjuna að beita ofbeldi og vera beitt ofbeldi. Í báðum tilfellum tapar hún mannlegum eiginleikum sínum eða veit ekki lengur hver hún er. Þessa sjálfsmyndarsviptingu má heimfæra á boxarann í ljóði Gerðar, en hann opinberar ekki sekt sína eins og morðingjar Dostojevskís og Shakespeares gera í greiningu Blacks, heldur bælir hann glæpinn og afneitar honum. Saga hans er fremur vitnisburður um bælingu og í þessu minnir hann á annan morðingja, Ödipus í goðsögunni grísku. Ödipus var nýfæddur beittur ofbeldi eins og sést á reyrdum fótum hans. Nafn hans merkir bægifótur eða sá sem haltrar, en í sjálfu nafni hans býr ofbeldisverkið, eins og hann sé hlutur en ekki manneskja sem fær alvöru nafn. Hann veit ekki hver hann er sem verður síðan ástæða þess að hann sjálfur beitir ofbeldi og myrðir föður sinn.

Um stund lifir Ödipus í lygi, en svo kemur að því að hann áttar sig á því að hann er sonur Laiusar og um leið ber hann kennsl á ofbeldisverknad sinn. Þannig afhjúpar hann sál sína þegar hann gengst við ofbeldisverkinu og refsar sjálfum sér. Um leið og hann lærir að þekkja uppruna sinn og persónuleika, viðurkennir hann ofbeldið og dæmir sjálfan sig í útleð eftir að hafa blindað sig. Samkvæmt Black er Ödipus í senn glæpamaður og rannsakandi, en í ljósi þess að sifjaspellin og föðurmorðið voru framin áður en hann vissi hverjir foreldrar hans voru, skiptir hlutverk hans sem rannsakanda meira máli. Hér verður þó einnig að hafa í huga að þessi fyrsti spæjari heimsbókmenntanna var ekki bara glæpamaðurinn sem Ödipus svipti hulunni af, heldur einnig æðsti maður ríkisins, holdtekja Laganna.⁵⁰

⁵⁰ Joel Black, *The Aesthetics of Murder*, bls. 29 og 46.

Maggie Nelson segir að frásagan um Ödipus takist á við spurningarnar „Hvað hef ég gert?“ og „er ég glæpamaður?“ og „gera mínar dýpstu og myrkustu þrjár mig að glæpamanni?“⁵¹ Ödipus er sá sem felur bæði sannleikann og leitar hans og saga hans varpar um leið ljósi á líf einstaklings sem leitar að sjálfsþekkingu, en uppsker aðeins að eitthvert hulið afbrot er opinberað. En Ödipus viðurkennir ekki aðeins afbrot sitt fyrir sjálfum sér heldur einnig gagnvart samfélaginu öllu. Að þessu leyti fellur saga hans vel að þeim frásögnum sem Black lýsti þar sem opinberun morðingjans verður að tæki til þess að veita innsýn í sálarlíf hans og allra manna.

En ólíkt Ödipusi vill morðinginn í *Drápu* ekki kannast við sjálfan sig og því mætti halda fram að sök Braga Ólafssonar felist ekki aðeins í ofbeldisverkum hans, heldur einnig í því hversu tregur hann sé til að gangast við ábyrgð sinni. Hann lifir í sjálfsblekkingu, því að þrátt fyrir að hafa tekið út refsingu í fangelsi viðurkennir hann ekki glæp sinn eins og sést í viðtalinu sem Gerður Kristný tók við hann 1998, þar sem hann segir: „Ég komst harkalega niður á jörðina þegar ég missti stúlkuna sem ég elska. Ég elskaði hana ekki bara vegna þess að hún var nær helmingi yngri en ég. Þetta var yndælis stúlka.“⁵² Bragi fjarlægir sig verknaðinum og af orðum hans má ráða að hann hafi misst ungu stúlkuna sína af slysförum og ekkert bendir til þess að hann sé sakbitinn. Hann kennir áfenginu um dauða hennar: „Hún hefði ekki dáíð hefðum við ekki verið að drekka.“ Lýsingar sem þessar ganga þvert á lýsingar í lögregluskýrslum á því grófa ofbeldi sem Gréta varð fyrir í andlátinu og framkomu Braga við líkið og gera ósköp lítið úr hvítþvotti hans.

Kveðst hann hafa reynt að vekja Grétu og látið logandi vindling að vanga hennar. Hann hafi ætlað að koma áfengi ofan í hana til að hressa hana við en hún hafi verið með munninn saman bitinn. Hafi hann þá sótt skrúfjárn fram í eldhús og reynt að opna munn Grétu með því. Þá hafi tönn í munn hennar brotnað og hafi hann lagt tönnina á efri vör hennar. Þegar hann hellti áfenginu hafi flotið upp á vörina og tönnin skolast upp í aðra nösina og hafi hann ekki náð tönninni. Ákærði kveðst þá hafa fundið að líkami Grétu var kaldur viðkomu, og orðið þess áskynja, að hún var látin. [...] Ákærði hefur sagt að það hafi ekki verið ásetningur sinn að svipta Grétu Birgisdóttur lífi,

⁵¹ Maggie Nelson, *The Art of Cruelty*, bls. 170.

⁵² Gerður Kristný, „Sé eftir að hafa fæðst!“, *Séð og heyrt* 10/1998, bls. 14.

heldur hafi það verið óviljaverk. Ákærði hefur ekki getað skýrt sárin á gagnauga Grétu. Hann hefur þó stungið upp á því að þau gætu verið eftir tánegljur hans, þegar hann sparkaði í höfuð Grétu, eða vindlingsglóðina, sem hann reyndi að vekja hana með.⁵³

Í goðsögunni um Ödipus felst refsing hans í því að gangast við glæp sínum, að sjá sannleikann um sjálfan sig. Sekt hans birtist í nafni hans bægifótur og verður sýnileg í holti. Þannig er glæpur Ödipusar hluti af sjálfsmynd hans, sýnileg í nafni hans og leiðir til útleigðar. En slík viðurkenning er einnig leið til þess að lifa með sannleikanum um sjálfan sig. Vegna þess að Bragi viðurkennir ekki að hann svipti bæði sig og Grétu mennskunni með ofbeldi sínu er hann fastur í þeirri hringrás ofbeldis og sjálfsblekkingar sem að lokum leiðir til þess að hann er stunginn til bana í september 2002 af geðsjúkum síbrotamanni, Steini Ármanni Stefánssyni (1966–2013) í sömu íbúðinni á Klapparstíg 11.⁵⁴ Eftir morðið á boxaranum (75) er honum „holað niður / hjá ættingjum // Nafn hans er hvergi nefnt // Slík eru örlög / svarthjartaðra manna“ (77). Á þennan hátt er tilvera boxarans þurrkuð út, hann fær ekki að vera til sem minning, sem nafn, heldur verður hann að engu, ólíkt Grétu, sem fær nafnið sitt „skrifað með / gylltu letri / á lágan stein“ (69).

Í ljóði Gerðar er það nafn Grétu einnar sem má ekki hverfa.

5.

„Nógu aamt er að deyja öllum gleymdur þótt maður fái ekki um sig erfljóð“ segir Gerður Kristný í óbirtu erindi sem ber nafnið „Sorgleikaskáldið“, en þar varpar hún fram spurningum um það hvers vegna hún skrifi jafn mikið og raun ber vitni um konur og ofbeldi í verkum sínum.⁵⁵ Hugsanlega má líta svo á að verkefni Gerðar í þessu ljóði og öðrum af sama toga sé ekki aðeins að varðveita minningu þessara kúguðu kvenna, því að um leið þurrkar hún út nafn ofbeldismannsins. Í orðum skáldkonunnar felst galdur og dómurinn sem hún fellir er trúarleg særing.

⁵³ Úr dómi Sakadóms Reykjavíkur 13. júní 1988, bls. 648.

⁵⁴ H.Kr., „Hörð átök og blóð upp um vegg“, *DV* 28. september 2002, bls. 15; Óttar Sveinsson, „Geðsjúkur afbrotamaður á reynslulausn“, *DV* 28. september 2002, bls. 14.

⁵⁵ Gerður Kristný, „Sorgleikaskáldið“, óbirt erindi flutt á Vetrarhátíð Reykjavíkurborgar 6. febrúar 2016.

Rétt eins og í tilviki Grétu á konan í *Sálumessu* það á hættu að týnast með öllu, gleymast guði og mönnum. Hún lét „heiminum eftir / [...] loforð um / að láta nafn þitt / aldrei uppi“, nafn hennar „næðir“ um huga ljóðmælanda „liðast / niður í munn / tefst á tungu / bráðnar á broddi // Sleppur aldrei út“ og hún er hið „nafnlausa / fórnarborn“. ⁵⁶ En í ljóði Gerðar öðlast hún aftur rödd og líf þótt orðin vegi létt og séu vanmegnug.

„Það vantar orð“ ⁵⁷ er síðasta setning *Sálumessu* og sem slík táknræn lýsing á femínískri fagurfræði Gerðar Kristnýjar.

ÚTDRÁTTUR

„Ég veit hvað höfuð þitt vó en þekki ekki síðustu hugsunina“ Ofbeldi, ábyrgð og femínísk fagurfræði í *Drápu* eftir Gerði Kristnýju

Skáldkonan Gerður Kristný hefur skrifað fjölda bóka um ofbeldi gegn konum. Sem ritstjóri og blaðamaður afhjúpaði Gerður undirheima íslensks veruleika í frásögnum sem náðu hápunkti í bók hennar *Myndin af pabba. Saga Thelmu* frá 2005 en þar segir hún sögu af hrottalegum kynferðisglæp gegn fjórum systurum af hendi föður þeirra. Ljóðabókin *Drápa* (2014) fjallar einnig um kynbundið ofbeldi en sögusviðið er miður vetur í kulda og myrkri, þegar „myrkusinn“ kemur til Reykjavíkur. Borgarlandslagið er ógnvekjandi dimmt og drungalegt og sækir í senn í glæpasögur og yfirnáttúrulegar frásagnir. Vængjaður sögumaðurinn minnir um margt á Mefistöfele í leikritinu *Faust* eftir Goethe, en *Drápa* vinnur einnig með sannsögulega atburði af morði á ungri konu, Grétu Birgisdóttur, sem var myrt á heimili sínu af eiginmanni sínum, Braga Ólafssyni, í janúar 1988. Ofbeldismaðurinn sjálfur fangar hina harmrænu lygi og sjálfsblekkingu sem er undirrót allra ofbeldissambanda með orðum sínum: „Ég bjargaði henni margsinnis vísitandi en drap hana óvart.“

Lykilorð: *Drápa*, Gerður Kristný, konur og ofbeldi, ljóðlist, femínismi.

⁵⁶ Gerður Kristný, *Sálumessa*, bls. 36, 43 og 53.

⁵⁷ Sama heimild, bls. 82.

ABSTRACT

**“I know what your head weighed but do not know the last thought”
Violence, responsibility and feminist aesthetics in Gerður Kristný’s *Drápa***

The Icelandic poet Gerður Kristný has in the last two decades repeatedly told tragic stories focusing on the systemic violence that has for so long been directed against women, and her long narrative poem *Drápa*, or *The Slaying* (2014), is no exception. *Drápa* is a feminist critique focusing on the true story of Gréta Birgisdóttir, who was murdered by her husband Bragi Ólafsson in Reykjavík in January 1988. It is a poem about a killing that draws its power from various different sources, such as modern true crime fiction, the Nordic crime novel, and fantastic tales.

Keywords: *Drápa*, Gerður Kristný, gender-based violence, poetry, feminism.

ALDA BJÖRK VALDIMARSDÓTTIR

Dósent í almennri bókmenntafræði
Íslensku- og menningardeild
Hugvísindasviði Háskóla Íslands
Sæmundargötu 2
IS-101 Reykjavík, Ísland
alda@hi.is

GUÐNI ELÍSSON

Prófessor í almennri bókmenntafræði
Íslensku- og menningardeild
Hugvísindasviði Háskóla Íslands
Sæmundargötu 2
IS-101 Reykjavík, Ísland
gudnieli@hi.is